

מסכת תענית – שבוע מספר 12

הלימוד השבועי: דף י עמוד א מהמשנה – י עמוד ב 'צער הוא לו'

ברוכים הבאים ,

לאחר שבוע בו חלק מהתושבים היה נתון בהפצצות ובחל ק אחר של המדינה התנהלה שגרה, אפשר סוף סוף להתחיל ללמוד. את שארית השבוע הנוכחי והשבוע הבא – נקדיש לסוגיה אקטואלית שעוסקת ביחס בין יחיד לציבור, ובעיקר כיצד על יחיד לנהוג כשבאה צרה על הציבור, אפילו אם אין היא נוגעת לו. לאחר מכן, נקדיש שבוע וחצי ללימוד לקראת פסח, ואחרי החופשה נ תחיל ללמוד את פרק שלישי ונערוך לו הקדמה מסודרת. מסמט פורה ומוצלח

רקע והנחיות

מסכת תענית עוסקת ברובה בגשם. התענית העיקרית היא תענית שבאה בשנות בצורת. בסמט הקודם למדנו על רעיון התענית שהיא יום של צום ותשובה, כדרך להתמודדות עם צרות. ובעיקר למדנו על משמעותו הדתית והרוחנית של הגשם. – עמדנו על משמעות הזכרת גשמים בתפילה ומתי שואלים גשמים. בשנות בצורת מתקיימת סדרת תעניות שהולכות ומחמירות מאמצע חשוון ועד שבט. השלב הראשון הוא תענית של יחידים עוד לפני שגוזרים תענית על כל הציבור. הסוגיה השבועית עוסקת כמעט כולה ביחס בין יחיד לציבור. בין השאלות שעולות בסוגיה: מתי לגיטימי לפרוש מן הציבור? מתי נחוצה הזדהות עם הציבור? כיצד על יחידים לנהוג כשיש צרה ציבורית? האם התפיסה העצמית הראויה היא של התבטלות בתוך ההמון או של גאווה ייחודית? הדף שלפניכם הוא על תחילת הסוגיה. בשבוע הבא יצא דף הנחיה על המשך הסוגיה עד דף יא. תזכורת: בספריה יש חוברות המרכזות חומר על מסכת תענית, מקורות תנאים, ירושלמי פרשנים ופוסקים. כמו כן מאגרים ממוחשבים במחשב (בהמשך השבוע יגיע מחשב חדש יותר)

תוכן הדף

- הפקעת שערים
- הגדרת יחידים
- מי ראוי להיות יחיד
- השלמת תענית
- השתתפות עם הציבור
- עיסוק בתורה בדרך
- האם תענית חיובית או שלילית

הפקעת שערים

גמרא

- מדוע תענית ביום חמישי מפקיעה שערים? השו"ר רש"י ורבנו גרשום (המפורסם מהחרם):

רבנו גרשום מאור הגולה תענית י עמוד א

שלא להפקיע את השערים. דבני כפרים הבאים ליום הכניסה מספקים מים ומזון לאחיהן שבכרכין וכשהן באין בחמישי לא ידעו שקבלו עליהם תענית ואין מביאין מזון אלא לצורך השבת ולקחין הכל לצורך ליל חמישי לפי שהתענו בו ומתייקר המזון לצורך השבת אבל כשגזרין בשני כשבאין בשני לעיר שומעין כשגזרין תענית וכשבאין בחמישי מביאין מזון כדי למכור לליל חמישי ולשבת:

- הגמרא מלמדת שיש להתחשב בהשלכות כלכליות ובתגובות הקהל כשגזרים תענית – מה ניתן ללמוד מזה על הכרזת כוננות, קביעת מצב חירום וביטול לימודים – האם הדברים דומים?

הגדרת יחידים

- מיהם יחידים ע"פ רב הונא? האם ניתן להסביר אחרת?
- מיהם היחידים ע"פ התלמוד הירושלמי:

תלמוד ירושלמי מסכת תענית פרק א דף סד טור ב /ה"ד

אילו הם היחידים אילו שהן מתמנין פרנסין על הציבור מכיון שהוא מתמנה פרנס על הציבור הוא מתפלל ונענ' אלא מכיון שהוא מתמנ' פרנס על הציבור ונמצא נאמן כדאי הוא מצלייא ומתענייא (ראוי הוא להתפלל ולהתענות)

- האם ניתן להסביר אחרת מהירושלמי מדוע יחידים הם פרנסי ציבור?
- מה ההבדל התפיסתי בין מי שטוען שהראשונים להתענות הם חכמים ולבין מי שטוען – פרנסי ציבור?

מי ראוי להיות יחיד

המתח המרכזי בסוגיה היא בין הענוה שמכתיבה לאדם לא להבליט עצמו מעל הציבור, לבין ההכרה בערך עצמך ונטילת אחריות בשעת הצורך.

- הגמרא מביאה 3 ברייתות הדנות בשאלה מיהו יחיד. מהי הדילמה שנידונה בברייתות? מהן הדעות השונות?
- מה ההבדל המשמעותי בין מחלוקת ר' מאיר /ר' יוסי למחלוקת רבן שמעון בן אלעזר/רבן שמעון בן גמליאל?
- 'לפי שאין שבח הוא לו אלא צער הוא לו' – משפט זה מבוא לחיזוק מי שרוצה להתענות כיחיד. האם שבח הפוך לצער? האם 'הקדוש המעונה' אינו ראוי לשבח?
- בשאלה האם אדם יכול להחמיר על עצמו באופן אישי – לרשב"ג יש תפיסה מורכבת. השוו את דברי רשב"ג אצלנו לדבריו במסכת ברכות ובמסכת פסחים:

משנה מסכת ברכות פרק ב משנה ה-ה

חתן פטור מקריאת שמע בלילה הראשון עד מוצאי שבת אם לא עשה מעשה ...

חתן אם רצה לקרות קריאת שמע לילה הראשון קורא רשב"ג אומר לא כל הרוצה ליטול את השם יטול:

- (כדאי לפתוח המשניות ולהשוות את גישת רשב"ג להתנהגות של אביו רבן גמליאל)

משנה מסכת פסחים פרק ד משנה ה

מקום שנהגו לעשות מלאכה בתשעה באב עושין מקום שנהגו שלא לעשות מלאכה אין עושין. ובכל מקום תלמידי חכמים בטלים. רבן שמעון בן גמליאל אומר לעולם יעשה אדם עצמו תלמיד חכם וחכמים אומרים ביהודה היו עושין מלאכה בערבי פסחים עד חצות. ובגליל לא היו עושין כל עיקר והלילה בית שמאי אוסרין ובית הלל מתירין עד הנץ החמה:

○ 100 ליישב את דעתו ב שלוש המקומות לכלל עמדה אחידה ועקבית? העזרו בגמרא בפסחים (יש שטיינזלץ בספריה)

תלמוד בבלי מסכת פסחים דף נה עמוד א

ובכל מקום תלמידי חכמים וכו'. למימרא דרבן שמעון בן גמליאל סבר: לא חישינן ליוהרא, ורבנן סברי: חישינן ליוהרא? והא איפכא שמעינן להו, דתנן: חתן, אם ירצה לקרות קרית שמע לילה הראשון - קורא. רבן שמעון בן גמליאל אמר: לא כל הרוצה ליטול את השם יטול. - אמר רבי יוחנן: מוחלפת השיטה. רב שישא בריה דרב אידי אמר: לא תיפוך. דרבנן אדרבנן לא קשיא; הכא, כיון דכולי עלמא עבדי מלאכה ואיהו לא עביד - מיחזי כיוהרא. אבל התם, כיון דכולי עלמא קרי ואיהו נמי קרי - לא מיחזי כיוהרא. דרבן שמעון בן גמליאל אדרבן שמעון בן גמליאל לא קשיא; התם הוא דבעינן כוונה, ואנן סהדי דלא מצי כווני דעתיה - מיחזי כיוהרא. אבל הכא, לא מיחזי כיוהרא - אמרי: מלאכה היא דלית ליה. פוק חזי כמה בטלני איכא בשוקא.

▪ עיינו בפירוש הברטנורא למשנה בברכות - ע"פ מקצת רבותנא - מדוע הדין מתהפך? מה הדין היום?

ר' עובדיה מברטנורא שם

לא כל הרוצה ליטול את השם יטול - אם לא הוחזק חכם ופרוש בשאר דברים אין [זה] אלא גאווה שמראה בעצמו שיכול לכונן לבו, ואין הלכה כרבן שמעון בן גמליאל. וחזינן לקצת מרבותינו דאמרי דהאידינא כל אדם יקרא קריאת שמע בלילה הראשון שכיון שבדורות הללו אין מכוונים כל כך בשאר ימים אם לא יקרא בלילה ראשון מיחזי יותר כיוהרא שמראה עצמו שהוא מכוין בכל שעה אלא השתא משום דטריד במצוה:

▪ מה מלמד הסיפור הבא? האם למסקנתו ראוי לאדם להחמיר על עצמו מעבר לנורמה המקובלת? מה משמעות שם הגיבור? במה תורם הדיון על תשלום התמרים לשאלה האם הוא ראוי להיות מאבלי ירושלים (מעבר להיות תלמי חכם)?

תלמוד בבלי מסכת בבא קמא דף נט עמוד א

אליעזר זעירא הוה סיים מסאני אוכמי וקאי בשוקא דנהרדעא, אשכחוהו דבי ריש גלותא וא"ל: מאי שנא הני מסאני? אמר להו: דקא מאבילנא אירושלים. אמרו ליה: את חשיבת לאיתאבולי אירושלים? סבור יוהרא הוה, אתייה וחבשוהו. אמר להו: גברא רבה אנא, אמרו ליה: מנא ידעינן? אמר להו: או אתון בעו מינאי מילתא, או אנא איבעי מינייכו מילתא, אמרו ליה: בעי את. אמר להו: האי מאן דקץ כופרא, מאי משלם? אמרו ליה: משלם דמי כופרא. והא הוה תמרי! א"ל: משלם דמי תמרי. אמר להו: והא לאו תמרי שקל מיניה! אמרו ליה: אימא לן את, אמר להו: בששים. אמרו ליה: מאן אמר כוותיך? אמר להו: הא שמואל חי ובית דינו קיים. שדרו קמיה דשמואל, אמר להו: שפיר קאמר לכו בששים, ושבוהו.

השלמת תענית כשנענו

הגמרא קובעת שמי שנענה באמצע תענית כחולה שנתרפא - משלים את התענית עד סוף היום. מה ההגיון בכך? האין זו כפיות טובה? השוו את עמדת הסוגיה למסופר בסוף המשנה דף יט עמוד א' היו מתענין וירדו גשמיין...!

- התענה על חולה ונתרפא – משלים תעניתו. מה קורה במקרה שחלילה החולה מת? ראו דעת ש"י האם הסברו מחייב?

השתתפות עם הציבור

מאמצע דף י' עמוד ב עד סוף יא עמוד א – מבואות דוגמאות שונות להשתתפות היחיד עם צרת הרבים. נסו לסדר אותם לפיכם. מה המניע להשתתפות היחיד בצרה בכל מקרה? האם מדובר בצעד פרקטי או הצהרתי? האם זו שותפות אמיתית או אמפתיה? האם ההשתתפות היא אינטרס של היחיד או של הציבור?

עיסוק בתורה בדרך

השוו את הנחיות יוסף לאחיו בסוגיה שלנו, באשר ללימוד בדרך למדרש הבא:
בראשית רבה פרשה צד
וישלח את אחיו [וילכו ויאמר אליהם אל תרגזו בדרך אמ' להן אל תפסיעו פסיעה גסה, ואל תעמידו עצמכם מדברי תורה, הכנסו חמה לעיר .

- מדוע דווקא העיסוק בדבר הלכה הו בעייתי בדרך? מה בדבר תחומים לימוד אחרים?
- מה המצב הנפשי שלימוד הלכה יוצר- השוו את הסוגיה שלנו לברכות דף לא עמוד א

ברכות דף לא עמוד א

תנו רבנן: אין עומדין להתפלל לא מתוך דין, ולא מתוך דבר הלכה אלא מתוך הלכה פסוקה.....
וכן תנא מרי בר בריה דרב הונא בריה דרבי ירמיה בר אבא: אל יפטר אדם מחבירו אלא מתוך דבר הלכה שמתוך כך זוכרהו.

האם תענית חיובית או שלילית

הגמרא מחלוקת בין שמול לריש לקיש לגבי עצם הישיבה בתענית – חדדו את שתי הדעות – מה דעתכם?

- ניתוח רעיוני למחלוקת מציע המהר"ל

ספר נתיבות עולם ב – נתיב התשובה – פרק ז

כל אלו דברים מבוארים מפני זה נקרא חוטא כי החוטא הוא כאשר מחסר עצמו, כי זהו לשון חטא בכל מקום שהוא מלשון חסרון מלשון והיה אני ובני שלמה חטאים שהוא מלשון חסרון, ויושב בתענית הרי מחסר נפשו, וכמו שאם הורג עצמו הוא חוטא שמתחייב בנפשו כך אם מענה נפשו. ור"א אמר שנקרא קדוש ר"ל שהוא נבדל מן אכילה ושתייה, וזהו מדרגות המלאך שאינו בעל גוף כמו שאמרנו ומאחר שמסלק נפשו מאכילה ושתייה דבר זה קדושה אליו לגמרי. ומה שאמר שנקרא חסיד שנא' גומל נפשו איש חסד, פי' שגומל נפשו היינו שמענה את נפשו מלשון גמולך ישיב בראשך (עובדי' א') ומפני שגומל לנפשו כדי לטהר נפשו, בודאי חסיד הוא שעושה דבר לפני משורת הדין כמו כל חסיד שעושה לפני משורת הדין יותר ממה שראוי. ועוד כי כבר התבאר במקומות הרבה מן מעלת החסידות

כ"ה אדר תשע"ב

שהוא זכוד וטהרת הנפש, ולפיכך מי שמענה נפשו ויושב בתענית לסלק את הפחיתות שלו בודאי דבר זה חסידות לזכוד הנפש ולכך נקרא חסיד. ופריך ומי אמר ר"א הכי כו', נראה שכך פירושו כי יראה כאלו קדוש בתוך מעיו כלו' הקדושה אצלו וכאלו הוא קדוש בעצמו ואין לו להתענות, ומתוך היכא דמצער נפשו יתענה והיכא דלא מצי מצער נפשו יראה כאלו קדוש בתוך מעיו, אף שבמעיו הוא האכילה והשתיה יראה כאלו קדוש יש לשם ולא יאמר כי אדם אני ולא קדוש אני ואלך אחר תאותי רק יראה כאלו קדוש בתוך מעיו ולא יהיה נמשך אחר תאוותו, וכך יראה לפרש. מכל מקום נראה שלא נאמרו דברים אלו רק מי שהוא מתענה שלא על החטא, אבל מי שמתענה על שום חטא ועושה תשובה לאדם כזה ראוי לו התענית בודאי אף לצער נפשו בשביל חטא שעשה, וכן בשביל צרה פשיטא שיש להתענות:

▪ מהי המחלוקת התפיסית בין הדורשים את פרשת נזיר לפנייה לבין הדורשים אותה לאחריה?

במדבר רבה פרשה י ד"ה איש או

פרשת נזיר נדרשת לפנייה ולאחריה כיצד לאחריה זאת תורת הנזיר וגו' מה כתיב אחריו (במדבר ו) כה תברכו את בני ישראל וגו' וכי מה ענין זה לזה אלא כך צוה הקב"ה כשם שאין הנזיר טועם יין אף אתם לא תטעמו יין כשתהיו מברכים את ישראל לכך כתיב כה תברכו בענין נזיר ולכך אין הכהנים נושאים כפיהם במנחה משום שכרות כיצד נדרשת לפנייה איש או אשה כי יפליא וגו' מה כתיב למעלה (שם / במדבר / ה) זאת תורת הקנאות וכי מה ענין זה לזה אלא כשהם משקים את הסוטה היו אומרים לה הרבה יין עושה וכל ישראל עומדים שם אנשים ונשים ואם היתה טמאה וצבתה בטנה וגו' וכשם שבדקים אותה כך בדקים אותו והיו ישראל האנשים והנשים שהיו רואין באים לתוך בתיהם ואומרים אוי לי לפלוני ולפלונית ששתו יין ונשתכרו ועברו עבירה ומתו נשבע אני שאיני שותה יין לעולם שלא יהא לי כמותו וכן הנשים אומרות לכך נסמכו זו לזו אמר הקב"ה אם נזיר אדם מן היין כך תורתו איש או אשה כי יפליא וגו', ד"א כשם שהנזיר מובדל מיון כך אני מבדיל את הסוטה משאר נשים לרעה.

▪ 101 לאפיין את אידיאל הקדושה ואת היחס לחומר בתפיסת הרמח"ל:

ספר מסילת ישרים - פרק יג - בביאור מדת הפרישות

הפרישות היא תחלת החסידות. ותראה שכל מה שביארנו עד עתה הוא מה שמצטרך אל האדם לשיהיה צדיק ומכאן ולהלאה הוא לשיהיה חסיד. ונמצא הפרישות עם החסידות הוא כמו הזהירות עם הזריזות, שזה בסור מרע וזה בעשה טוב. והנה כלל הפרישות הוא מה שאמרו ז"ל (ויבמות כ): קדש עצמך במותר לך, וזאת היא הוראתה של המלה עצמה, פרישות, רוצה לומר, להיות פורש ומרחיק עצמו מן הדבר, והיינו, שאוסר על עצמו דבר היתר, והכונה בזה לשלא יפגע באיסור עצמו. והענין, שכל דבר שיוכל להולד ממנו גרמת רע אף על פי שעכשיו אינו גורם לו וכל שכן שאיננו רע ממש, ירחק ויפרוש ממנו....

ונבאר עתה הפרישות הטוב. ונאמר, כי הנה אחר שהתבאר לנו היות כל עניני העולם נסיונות לאדם, וכמו שכתבנו כבר למעלה והוכחנוהו בראיות והתאמת לנו גם כן רוב חולשת האדם וקרבת דעתו אל הרעות, יתברר בהכרח שכל מה שיוכל האדם להמלט מן הענינים האלה ראוי שיעשהו, כדי שיהיה נשמר יותר מן הרעה אשר ברגליהם:

כי הנה אין לך תענוג עולמי אשר לא ימשוך אחריו איזה חטא בעקבו. דרך משל:

המאכל והמשתה כשניקו מכל אסורי האכילה, הנה מותרים הם. אמנם, מלוי הכרס מושך אחריו פריקת העול, ומשתה היין מושך אחריו הזנות ושאר דברים רעים....

כלל הדבר: כיון שכל עניני העולם אינם אלא סכנות עצומות איך לא ישובח מי שירצה לימלט מהם ומי שירבה להרחיק מהם. זהו ענין הפרישות הטוב, שלא יקח מן העולם בשום שימוש שהוא משתמש ממנו, אלא מה שהוא מוכרח בו מפני הצורך אשר לו בטבעו אליו. ...

ואם תשאל ותאמר, אם כן, איפוא, שזה דבר מצטרך ומוכרח, למה לא גזרו עליו החכמים כמו שגזרו על הסייגות ותקנות שגזרו? הנה התשובה מבוארת ופשוטה, כי לא גזרו חכמים גזרה אלא אם כן רוב הציבור יכולים לעמוד בה, ואין רוב הציבור יכולים לעמוד בה, ואין רוב הציבור יכולים להיות חסידים, אבל די להם שיהיו צדיקים: ...

אך הפרישות הרע הוא כדרך הסכלים אשר לא די שאינם לוקחים מן העולם מה שאין להם הכרח בו, אלא שכבר ימנעו מעצמם גם את המוכרח וייסרו גופם ביסורין ודברים זרים אשר לא חפץ בהם ה' כלל, אלא אדרבא חכמים אמרו (תענית כב): אסור לאדם שיסגף עצמו, ובענין הצדקה אמרו (ירושלמי סוף פאה): כל מי שצריך לטול ואינו נוטל, הרי זה שופך דמים. וכן אמרו (תענית כב): "לנפש חיה", נשמה שנתתי בך החיה אותה, ואמרו (שם יא): ...

הרי לך הכלל האמיתי: שכל מה שאינו מוכרח לאדם בעניני העולם הזה ראוי לו שיפרוש מהם, וכל מה שהוא מוכרח לו מאיזה טעם שיהיה כיון שהוא מוכרח לו, אם הוא פורש ממנו הרי זה חוטא. הנה זה כלל נאמן, אך משפט הפרטים על פי הכלל הזה אינו מסור אלא אל שקול הדעת ולפי שכלו יהולל איש, כי אי אפשר לקבץ כל הפרטים כי רבים הם ואין שכל האדם יכול להקיף על כולם אלא דבר דבר בעתו: